

2. Культурне будівництво в Українській РСР (1917-1941 рр.) // 36. документів. – Т.1. – К. : ДПВ, 1969. – 620 с.

3. Про соціальне виховання дітей // Збірник декретів, постанов, наказів та розпоряджень по Народному Комісаріату освіти УРСР. – Вип. 1. – Харків : Вид. НКО УСРР, 1920. – С. 26–38.

Л.І. Ковалівська, член Асоціації дослідників Голодоморів в Україні
(*Пирятин*)

ГОЛОДОМОРИ В УКРАЇНІ ЯК НАСЛІДОК РЕАЛІЗАЦІЇ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ

Знання історії України навчить
молоде покоління українців
любити Україну і не бути
байдужими до її ворогів.

Левко Лук'яненко

Прикладом розбудови демократичної української держави (Київська Русь) було правління князя Київської Русі Ярослава Мудрого (1019–1054), який започаткував писати зводи державних законів, дотримання яких сприяли зміцненню могутності Київської Русі. Він умів налагоджувати міцні політичні зв'язки з правителями інших держав, зміцнюючи їх шлюбними союзами своїх доньок.

Правління Володимира Мономаха, онука Ярослава Мудрого, також характеризується як демократичне. Він розширив Руське законодавство, додавши до нього свій «Статут» (бл. 1113 р.). Він є автором дидактичної праці «Повчання» (бл. 1109 р.).

У кінці XII – на початку XIII ст. розпочалися чвари серед спадкоємців руських князів. Сепаратистські тенденції в Київській Русі починають перемагати. Занепадає колективне правління державою, поступово втрачає провідний статус Київ. Монголо-татарська навала застала Київську Русь роз'єднаною, ослабленою нескінченними усобицями й нападами половців.

У 1223 р. монголо-татари напали на Київську Русь 150–200-тисячним військом. У 1239 р. зазнали поразки Переяслав та Чернігів, а в 1240 р. – Київ. Період занепаду тривав до середини XVII ст. Після того, як у 1647 р. було обрано гетьманом України Богдана Хмельницького, ним було відновлено демократичний устрій у державі. Він зберігався за життя гетьмана й після укладання з Московією Переяславського договору (1654) про військову взаємодопомогу. У

березні 1649 р. Б. Хмельницький уперше проголосив Україну державою.

Після смерті Богдана Хмельницького (1657) гетьманом Лівобережної України став Іван Виговський, а Правобережної – Петро Дорошенко. Лівобережна Україна тяжіла до Московії, Правобережна – до Польщі. Але Виговський зраджував присязі на вірність Московії, будуючи зносини з поляками і турками. Московський цар не вірив доносам, навіть після того, коли Виговський влітку 1658 р. жахливо сплюндрував і спалив Полтаву. Україну того часу називали «ярмарком самолюбства», а її урядових осіб – «драконами, які пожирають самі себе». Народ назвав епоху після Б.Хмельницького «Руїною».

Наступником Виговського з 1663 р. був обраний Іван Брюховецький. З його дозволу московські воєводи взяли в свої руки адміністративне й фінансове управління у визначених їм містах України. За наполяганням І.Брюховецького московських воєвод було запрошено у вільне Запоріжжя й місто Кременчук. Наприкінці 1665 р. сам гетьман запропонував царю затвердити його пропозицію про введення московських воєвод в усі міста Лівобережної України. Ще він зобов'язався всі доходи з України віддавати в царську казну.

Занепаду демократії сприяли й чвари, які йшли не від більшості, а від меншості владних чи «значних» осіб і вищого духовенства. Багато хто з гетьманів чи урядових осіб зраджував російського царя і схилявся до польського короля. Така різниця нахилів була причиною політичного поділу України на дві половини: Західну і Східну. Між гетьманами Виговським і Дорошенком точилася запекла боротьба. Активну участь у ній брали й запорозькі козаки. Ішла боротьба й між простим населенням і козаками, з другого боку – між значними козаками і голотою. Почалася розруха. Демократичний державний устрій, започаткований в Україні Богданом Хмельницьким, було знищено.

Скривджений народ і пригнічена козацька чернь безупинно добивалися своїх прав, але, не знаходячи для цього достатньо сил, масово втікали з України на Запорожжя. Зміцнівши там, поверталися в міста, де окремі особи з маси за їх допомогою часто виступали на історичну арену. Вони досягали й земних благ і високого суспільного становища, після чого самі ставали гнобителями простого населення й козацької голоти.

Москва, прийнявши під свою протекцію Україну й Запорожжя, не обмежилася тільки заступництвом. Незабаром вона виявила намір знищити всі вільні адмінсудові установи й незалежний від Московського патріархату церковний устрій. Боротьба в стосунках

між Московією й Україною загострювалася з р. в рік протягом XVII–XIX століття. Московський тоталітарний режим в Україні став загрозою розвитку демократії. З цієї причини між українськими гетьманами також не було злагоди. Вони один на одного доносили московському царю Олексію Михайловичу про невірність йому. Тому в жовтні 1687 р. цар прислав у Переяслав військо під начальством князя Г. Ромадановського, а в Пирятин – на чолі з воеводою Львом Ляпуновим.

25 липня 1687 р. гетьманом України обрали Івана Мазепу. Він, зважаючи на важку політичну та економічну ситуацію в Україні, зумовлену московським поневоленням, вирішив визволити Батьківщину. З цієї причини в 1708 р. домовляється зі шведським королем Карлом XII про військову допомогу. Але в результаті підкупу та ворожої агітації з боку московських зайд багато українців не зрозуміли гетьмана Мазепу. Вони заважали просуванню шведських військ, взимку не надавали їм притулку у своїх домівках та не забезпечували їх фуражем. До того ще й частина козаків стала на бік царя. Тих, хто обороняв козацьку столицю Батурин за наказом Петра Першого було страчено. Навіть немовлят москалі на штиках винесли на загальну купу трупів. Так через сорок років вони виконали заплановане ще у 1668 р. У липні 1709 р. Петро I виграв бій під Полтавою.

Боротьба за визволення України від московського поневолення продовжувалася. 23 квітня 1734 р. гетьман Пилип Орлик, автор першої у світі Конституції, котрий був у вигнанні, звернувся до запорозьких козаків з листом. У ньому він зобразив політичне становище в Європі. Далі докоряв запорожцям за зносини з Росією. Він наводив докази того, що звільнення Вітчизни від московського тиранського ярма є справою священною... Просив запорожців не вірити улесливим брехливим московським обіцянкам про права й вільності військові, які ніколи й ні в чому не будуть ні порушені, ні зламані. А всі люди житимуть при таких вільностях, при яких вони жили в дні славної пам'яті покійного гетьмана Б. Хмельницького. А як дотрималася Москва своїх обіцянок? Після перемоги над шведами під Полтавою ввела на Україну свої війська й розмістила їх повсюди. Свої обіцянки відмінила, усі вольності знищила, свій суд і свої закони люті в Україні запровадила... Гетьманський лад викоринила... Ці люди в наших майно забирали, тиранськи мучили... голови рубали... численні інші катування народу нашому чинили...

Демократичний устрій відновився в Україні лише через 261 рік, коли в 1918 р. Михайло Грушевський проголосив незалежну

Українську Народну Республіку. Але, повіривши лозунгам лідера російського пролетаріату Володимира Леніна «Мир – народам, земля – селянам» та порадам деяких русофілів, М. Грушевський розпустив армію. У 1920 р. наша незалежність була втрачена, і Україна вкотре попала під гніт тоталітарного режиму Російської імперії. Знову український народ зазнав непоправних втрат від спланованих у ХХ ст. трьох голодоморів і був змушений виборювати свою незалежність, яку відновив 24 серпня 1991 р.!

Висновок. Український народ на своїй землі боровся з тоталітарними режимами та відстоював право на демократію протягом усього свого існування та змушений відстоювати його її й сьогодні в боротьбі проти посягань Росії на нашу незалежність.

Саме тому продовжують бути актуальними настанови багаторічного борця за незалежність, в'язня тоталітарного комуністичного режиму в Україні, Героя України Левка Лук'яненка «... необхідно виховувати українців на національній ідеї, гордості за те, що вони – українці; позбавляти їх комплексів меншовартості, неповноцінності, що століттями нав'язувалося нашому народові антиукраїнською політикою. Навчити їх розуміти глибину й трагізм сьогоденних наслідків такої політики».

Додаток. Документальні свідчення очевидців Голодомору

«На початку 30-х років ХХ століття СРСР мав достатньо запасів продовольства, щоб прогодувати все населення держави. Це видно з обсягів експорту (наприклад, 1930 р. з СРСР було експортовано 5,8 млн. т збіжжя; 1931 – 4,8 млн. т; 1932 – 1,6 млн. т; 1933 – 2,1 млн. т). Хліб у селян насильно вилучався. Його продавали до інших країн за валюту, яку спрямовували на закупівлю промислового обладнання для індустріалізації.

Коли міжнародній спільноті стало відомо про голод в Україні, влада відкидала всі пропозиції про допомогу інших країн та Міжнародного Червоного Хреста.

Про навмисність дій щодо знищення тоталітарним режимом українського народу свідчать такі заходи:

7 серпня 1932 р. – Указ «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперативів та зміцнення соціалістичної власності» («Про 5 колосків»), яким запроваджувався розстріл або 10 років таборів за «крадіжку» зерна з поля. У цей же час введено заборону торгівлі, яка фактично унеможлилювала придбання селянами хліба.

23 вересня 1932 р. прийнято Закон «Про м'ясозаготівлі», згідно з яким на селян покладалася обов'язок постачати м'ясом державу.

20 листопада 1932 р. було запроваджено натуральні штрафи м'ясом та картоплею за приховування зерна від конфіскації.

6 грудня 1932 р. прийнято Постанову Раднаркому УРСР та ЦК КП(б)У «Про занесення на «чорну дошку» сіл, які злісно саботують хлібозаготівлі». До таких сіл припинявся підвіз товарів повсякденного вжитку, заборонялася кооперативна та державна торгівля на місці, з кооперативних і державних лавок вивозилися примусово всі товари, повністю припинялася колгоспна торгівля, кредитування, здійснювалося дострокове стягнення кредитів та інших фінансових зобов'язань.

14 грудня 1932 р. видано Постанову ЦК Компартії та РНК СРСР «Про хід хлібозаготівлі на Україні, Північному Кавказі та у Західних областях», яка одночасно з проблемою хлібозаготівель різко критикувала українізацію, установлювала контроль за її проведенням.

15 грудня 1932 р. припинилися поставки промислових товарів у вісімдесят два райони УРСР. 29 грудня 1932 р. було видано наказ здати колгоспам посівне зерно. На початку 1933 р. запроваджено єдині норми здачі з кожного гектара запланованого посіву заготівель хліба, соняшнику та картоплі. Несвоєчасне виконання зазначених норм каралося грошовим штрафом у розмірі вартості недоїмки та конфіскацією продовольства в розмірі недоїмки. За свідченням очевидців, при збиранні продовольства конфіскували всі продукти без винятку.

Указами від 13 вересня 1932 р. та 17 березня 1933 р. селяни закріплювалися за землею, їм заборонялося залишати колгоспи, якщо в них не було контракту, погодженого з колгоспним керівництвом.

22 січня 1933 р. було видано Директиву ЦК ВКП(б) та РНК СРСР «Про запобігання масового виїзду селян, які голодують», якою закривалися всі кордони для селян між Україною, Кубанню та рештою СРСР. 23 лютого 1933 р. заборонили західним кореспондентам відвідувати Україну.

Вилучення усього продовольства означало умисне створення життєвих умов, не сумісних з фізичним існуванням. Крім того, вживалися заходи для ізоляції мешканців територій, на яких був голод. З цією метою територія УРСР та Кубані блокувалася для виїзду селян до міст і до центральної Росії та Білорусі. Цьому сприяло запровадження паспортної системи, яка фактично закріпачила українських селян. Таких заходів не було застосовано більше ніде в СРСР.

Наведені безпрецедентні дії влади свідчать про те, що Голодомор 1932–1933 рр. не був наслідком засухи (адже очевидно, що

засуха не може призвести до повного знищення урожаю, худоби та іншого продовольства), або помилкою влади.

Терор голодом, який спрямовувався проти селян, поєднувався з терором проти інтелігенції (припинення українізації та започаткування русифікації українського населення, чистка Компартії України, що свідчить про системність дій пороти українців).

(Із висновків національної комісії із зміцнення демократії та утвердження верховенства права щодо правового визначення Голодомору 1932–1933 років в Україні як геноциду українського народу по відношенню до визначення, сформульованого в Конвенції ООН 1948 р. про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Ухвалено не чотирнадцятому пленарному засіданні Комісії (м. Київ, 16 травня 2008 р.)

Неоцінений внесок у дослідження голодомору-геноциду 1932–1933 років в Україні зробив виконавчий директор комісії дослідників при Конгресі США Джеймс Мейс. Саме він займався написанням звіту комісії.

Д. Мейс – корінний американець, предки якого з племені індіанців черокі через примусове переселення теж пройшли «дорогою сліз». У 1982 р. у Тель-Авіві на міжнародній конференції про Голокост і геноцид він заявив: «Щоб централізувати повну владу в руках Сталіна, потрібно було вигубити українське селянство, українську інтелігенцію, українську мову, українську історію в розумінні народу, знищити Україну як таку. Калькуляція дуже проста і вкрай примітивна: немає народу, отже, немає окремої країни, а в результаті – немає проблем». Ним була започаткована традиція в дні вшанування жертв Голодомору на вікні ставити Свічку Пам'яті.

Прикладом дії комуністичного тоталітарного режиму в Україні у ХХ ст. були сплановані й штучно створені три голодомори: 1921–1923 рр., 1932–1933 рр., 1946–1947 рр. Я пропоную вашій увазі деякі свідчення очевидців подій, зібраних мною особисто й завірених офіційною печаткою, опублікованих у моїй книжці «Не згасни, Свічко пам'яті». Знання причин голодоморів ХХ ст. в Україні допоможе молоді зрозуміти їх деякі сьогodenні наслідки; а саме – війна й сепаратизм.

Додаток. Свідчення очевидців Голодомору 1932–1933 років:

Білаш Іван Васильович (1915 р. н.), учитель історії: «Голодомор 1932-1933 років – велика трагедія українського народу. Мор голодом – страшніше війни. Влада, пам'ятаючи про події 1918 р. в Україні, коли була проголошена Українська Народна Республіка, яку придушили війська, послані сталінським режимом під проводом

Муравйова в кінці січня 1918 р., боялася її втратити через державницький менталітет українців. Та добилася вона свого, коли в 1920 р. російські війська повністю поневолили Україну.

Україна здавна славилася й освіченими людьми. Багато їх завжди боролосся за вільну країну. Тому на державному рівні був організований терор проти українців, а за ним – не зупинилися й перед Голодомором. Як це робилося? Уряд України, який в основному складався зі ставлеників Кремля, виконував усі його розпорядження щодо «приборкання» українського народу. На чолі з загонами колективізаторів було зламано всі перепони на шляху до великого хліба, що був необхідний для індустріалізації держави.

Безпощадна рука колективізаторів від імені влади рила, копала, штрикала стіни й стелю – витрушувала й грабувала останню зернину в Україні, прирікаючи великі селянські сім'ї, у яких були забрані повні клуні збіжжя, на тяжкі муки голодної та холодної смерті. Влада жорстоко наказувала щодня вивозити з України 60 ешелонів хліба! Село голодувало уже в 1931 р. через непомірні податки, розкуркулення.

Чи боролися українці за право на свій хліб, на землю, майно? Боролися. Вони домовлялися чинити опір окупантам – не віддавати свого роками нажитого добра. Але тягатися їм з озброєними бригадами уповноважених колективізаторів села було важко. Влада швидко реагувала на дії селян. До борців застосовували жорстокі розправи. Страх наводили нагани «чорношкірників», в'язниці, заслання у Сибір. За необачно сказане слово проти дій влади слідували репресії. Голодні, виснажені селяни боролися з режимом, хоча вони й залишилися наодинці зі смертю не тільки в Україні, а й скрізь, де жило багато українців, – на Кубані, Поволжі. Керманічі не зупинялися ні перед чим. Навіть не гребували хлібом, який пахнув смертю. На жаль, у цьому їм часто допомагали й свої – буксири. Це були люди, залякані всекараючою владою та спричиненим нею Голодомором. Над ними дамокловим мечем часто висіли відразу дві смерті: одна – від голоду, друга – від куль з наганів колективізаторів чи холодів сибірської тайги. Виснаженому голодом важко було думати про щось інше, крім шматка хліба. Треба було мати велику силу волі, щоб від нього відмовитися. А в той час, коли був хоча б малий вибір між життям і смертю, – вибирали життя.

Тому вчинки буксирів можна сприймати по-різному. Не пішли б свої, українці, допомагати бригадам колективізаторів села, вони знайшли б чужих. Адже керівництво країни прислало з Росії 25 тисяч робітників-колективізаторів та 20 тисяч робітників з українних

українських міст, які керували «суцільною» колективізацією. Вони навіть мали право раз на місяць висилати додому посилки із хлібом вагою до 16 кг.

Більшість із місцевих членів продзагонів сподівались на те, що «советська власть» не дасть українцям померти від голоду. Вони безмежно вірили у «праве діло партії більшовиків, у побудову соціалізму», та найчастіше помирали й самі.

Звичайно, можна було б полегшити долю українського села, якби активніше втрутилася в їхній порятунок міжнародна спільнота. Був випадок, коли представники інших країн в Україні домоглися дозволу поїхати їм у село та на власні очі побачити, як там живуть селяни. Мій однокурсник із Київщини Іван Босенко розповідав, як іноземців привезли до них у село. Там були поставлені столи зі стравами. Навколо них сиділи гарно одягнені селяни й майже нічого не їли. Вони поводили себе, як їм наказали. Так на сльозах і життях мільйонів українських селян будували соціалізм у величезній країні. А Європа їла гіркий український хліб в обмін на станки і верстати для заводів і фабрик країни Рад.

Після перепису населення наприкінці 30-х років виявилося, що більше третини селян вимерло, особливо діти. Й. Сталін, «дівзнавшись» про те, декого з «хлібозаготівельників» звелів розстріляти. Інші переписувачі, «як би чого не вийшло», до цифр чисельності населення України дописали ще солідні нулі, взявши їх «зі стелі». Тому нині важко підрахувати, скільки людей забрано Голодомором. У багатьох селах, де вимерло більше половини жителів, – записи про їхню смерть знищили, зокрема, і в селі Яцини Пирятинського району».

До кінця 1936 р. в СРСР було збудовано багато заводів і фабрик, країна з аграрної поступово перетворювалась на аграрно-промислову. Конституція, що була прийнята 6 грудня 1936 р., проголосила, що соціалізм в СРСР переміг і, в основному, побудований. Але це була «піррова» перемога, здобута ціною мільйонів життів українських селян» (свідчення 31.03.1996).

Мироненко Олена Василівна (1926 р. н.) розповідає: «Сім'я мого батька, Василя Штепи, вижила. З тієї причини, що він не мав землі, його не розкуркулили. Як почалися колгоспи, батько, не бачачи виходу із ситуації, зразу ж почав працювати в кузні, а мати, Ганна Логвинівна, – на різних роботах. Тому за першим заходом «суцільної колективізації» нашу корову не забрали. Пожитків з хати теж не «витрусили». Була й картопля. Невеликій сім'ї з п'яти осіб жилося скрутно, але вижили. Наш батько шив людям зі старих недоносків взуття, то теж була копійка на хліб.

Навесні довелося їсти бруньки й листя липи, квіти акації, головки конюшини, насіння кінського щавлю, козельці, кропиву. Треба, мабуть, цим рослинам, нашим рятівникам, поставити пам'ятник. Отак і виживали. Важко його згадувати.

А в голодному 1947 р., ми, разом зі свекрухою, Явдохою Степанівною Мироненко (1876 р. н.), і сусідом, Олексієм Петровичем Петренком (1875 р. н.), ризикуючи життям, підраховали, що в Яцинах під час Голодомору 1932-1933 років померло 770 жителів! А більше 30-ти сімей повністю зникло з лиця землі!

Жахіття Голодомору не можна забути ніколи. Оті пухлі люди, оті смердючі страшні небіжчики на дорогах, оті вози, повні мертвих. Ховали людей у тому одязі, хто в чім був, ще й без трун, без оспівування священниками, без свічок, які б освітили небіжчикам їхню останню путь... Це страхіття, яке зробила влада на наших найродючіших у світі землях, – хай ніколи не повториться! Щиро вдячна тим людям, котрі цікавляться у нас про пережите, про тяжкі сторінки історії нашого народу. Наші рідні, безневинно убійні Голодомором, варті того, щоб поставили їм хрести на кладовищах та пам'ятники» (свідчення 15.04.2003).

Москаленко Варвара Яківна (1922 р. н.): «У сім'ї мого батька, Якова Михайловича Москаленка (1898 р. н.), було дев'ять осіб: дід Михайло (1870 р. н.), мати, Ганна Степанівна (1890 р. н.), брати: Василь (1920 р. н.), Андрій (1924 р. н.), Микола (1926 р. н.), Ілля (1928 р. н.), сестра Катя (1930 р. н.) і я, Варвара (1922 р. н.).

Під час голоду з усієї сім'ї дивом уціліли лише мати і я. Семеро померло. Першими відійшли у вічність дідусь Михайло та батько Яків Михайлович. Спочатку вони дуже схудли, а потім усе їхнє тіло налилося водою, на ногах репалася шкіра, звідти текло... Просили хлібця. А потім їсти їм уже не хотілося, і вони заснули вічним сном. Після них помер брат Василь. Він ходив у колгосп на роботу – гонив ворон із засіяного поля, щоб ті не вибирали сходов. Прийшов в обід додому, сів на лаву, сказав матері, що вже не може дійти до колгоспної їдальні за склянкою баланди. Мати пішла сама за тією їжею, та поки повернулася, – Василько помер, – лежав на лаві з широко відкритими згорьованими очима.

Спочатку ненька хоронила дітей у трунах, дошки на які відривала з колишніх засіків для зерна. А потім небіжчиків клала і по двоє у дерев'яні ночви та тягла на кладовище у спільну яму. Побивалася наша бідна згорьована матуся, як та часчка, біля своїх мертвих діточок. Здорова, гарна була жінка, але пішло те здоров'я разом із господарем і дітьми.

А я вже не могла ходити. Навесні 1933 р. сили зовсім покидали мене. Ноги попухли, стали товщі, ніж моя голова. Важко було їх підняти. Шкіра репалася, текла «вода». Дуже боліло, пекло й довго не заживало. І до цього часу на моїх ногах залишилися шрами від тих пекучих ран. Від голоду й безсилля хотілося спати. Але мати будила мене, умивала й змушувала повзти у двір на травичку. Їсти вже не хотілося. Та я скубла спориш, калачики, листя кропиви. А збіжжя в нас була повна клуня. Усю зиму члени колгоспу під наглядом колективізаторів молотили його, та нам не дали ані жменьки того житечка, яке добре вродило у 1932 р. Дерево, що батько приготував для будівництва нової хати, теж забрали за те, що він не хотів іти в колгосп та віддавати землю. Оце тільки за це й вимертвили усю нашу сім'ю.

Повністю вимерли сім'ї сусідів: Івана Фурси, де було сім осіб, Дмитра Коргуна, де з чотирнадцяти осіб залишилося лише двоє – мати Марія та донька Ольга. А їхній хлопчик Григорій помер на лаві в нашій хаті.

Ці люди жили на невеликому кутку села – на Кургунській горі, де було 18 хат, а в кожній оселі – по 7-10 діток. Ще навесні 1931 р. гамірлива дитяча юрба гралася, співала, сміялася, бігала, веселилася на горі, закликала весну, а потім майже вся затихла. Здавалося, що тільки принишкла, що ще вона вийде зі своїх схованок кликати нову весну... Але замовкла Кургунська гора, заховала навічно близько сотні діточок. Рветься серце при згадці про те велике болюче лихоліття.

До цього часу я найбільш за все боюся голоду. Це таке страшне, що передати його не можна без болю й сліз. Але люди хай знають, яку велику біду нам зробили, як нас морили голодом. «За наше жито та нас і бито». А хто каже, що не було Голодомору, – то нехай прийде до мене та подивиться на мої болючі, усі в шрамах від репаной шкіри ноги. Я розповім про те велике горе, яке довелося нам пережити. Та яка ж непомірно велика ціна нашого важко трудженого хліба! Це ціна життя мого діда, батька, чотирьох братів, сестри й вічно згорьованої матері й до цього часу – біль мого серця» (03.03.1997).

Довгаль Марія Іванівна (1919 р. н.), с. Прихідьки: «У селі Прихідьки одними з перших куркулями назвали найстаранніших трудівників нашого села. Їх вивезли на Соловки. То були сім'ї трьох братів Павленків. В одного з них, Павла, 1990 р. н., була кінна косарка, молотарка, в Івана – кузня, у Кузьми – велика клуня, млин. На своєму полі вони трудилися всі разом. Чоловіки аж до зими молотили збіжжя, мололи зерно на борошно. З нього їхні жінки всю зиму пекли хліб та сушили його на сухарі. Їх зберігали в мішках на горищі хати аж до

літа. А під час жнив, коли ніколи було селянину і вгору глянути, розмочували той харч у борщі чи в молоці й споживали.

А ще всі селяни вирощували коноплі. Улітку мочили їх, тіпали. Узимку пряли нитки, ткали полотно. Навесні й улітку його відбілювали на сонці. Восени й узимку вишивали сорочки, рушники, шили одяг. Чоловіки займалися ще й ремеслом. Ніхто в селі й ніколи не розкошував і майже не відпочивав. Батьки старалися зіп'ясти на ноги й дати освіту, навчити ремесла своїх 8-12 дітей. І оте заплановане «розкуркулювання» селян – вічних трударів на своїй землі – було великою несправедливістю й жорстокою наругою над їхньою хліборобською працею, що призвело до нечуваного у світі Голодомору.

Мої батьки – Іван Петрович Миленко (1885 р. н.) і Варвара Мефодіївна (1888 р. н.) – жили у селі Прихідьки. Вони були середняками, тримали невелике господарство. Батько в сільській раді працював писарем. Після революції 1918 р. селянам давали по 5 десятин землі. Узяв такий наділ і мій тато та старанно його обробляв. Тому в сім'ї був достаток. У 1930 р. ненько помер. Сама мати не могла виконати план хлібоздачі. Тому в неї забрали не тільки хліб із клуні, а й коноплі на продаж. Нам залишилося трохи зерна в схованці, яку було влаштовано у валянках. Рятувала й корова.

Щоб вижити, ми їли крохмаль, який вимивали з гнилої картоплі, що залишилася в колгоспних кагатах ще із заготівель 1930 р. Пекли з того присмердючого крохмалю ліпеники, їли їх. Вижили. А їхній сморід відчувається в мене в роті й до цього часу. З цієї причини я не їм картопляників і дотепер, маючи 94-річний вік.

У 1932 р. селу Прихідьки поталанило з його керівниками. Присланий партією двадцятип'ятитисячник – харківський робітник із заводу сільськогосподарських машин – Валентин Думський виявився людиною порядною, добросовісною. Він, зрозумівши, що не компетентний у справах сільського господарства, відмовився від керівництва колгоспом і виїхав додому. Тому головою господарства призначили місцевого жителя П.І. Кошевчака, головою сільради – В. Стегнія, партторгом – директора школи М. П. Довгала.

За своє врятоване життя у 1932–1933 рр. я вдячна директору школи Михайлу Панасовичу Довгалю (1900–1963), який організував у школі обіди для учнів та вчителів, уродженець села Повстин. Під час Голодомору працював не тільки директором школи, але й секретарем місцевої парторганізації. Ця людина була завжди справедливою, строгою, витриманою. У найважчий час Михайло Панасович, ризикуючи своїм життям, рятував підопічних. Їм готували страву з

м'ясом кролів зі шкільної кролеферми. На перерві годували учнів і вчителів. Коштував сніданок, який складався з тарілки супу та 100 г хліба, – 5 копійок. Діти брали й по 3–5 порцій.

Хліб, який давали до супу, вони несли додому меншим братам і сестрам – дошкільнятам, які особливо потерпали від голоду.

Продукти виписували в колгоспі. Співпрацювали з директором школи й голова господарства Петро Іванович Кошевчак, голова сільради Володимир Стегній (родом із с. Теплівка). Разом вони організували й харчування колгоспників. Але, на жаль, Михайлу Панасовичу сфабрикували справу за те, що разом з усіма учнями він годував дітей «куркулів», батьків яких вислали в Сибір. Своїх учнів директор забирав у шкільний патронат, де ще були й сироти з усього Пирятинського району.

Весною 1933 р. районне керівництво під виглядом «чистки партії» організувало у селі Прихідьки судилище над М.П. Довгалем. Його хотіли позбавити партквитка й ув'язнити. Але за директора заступилися селяни. Так, Євдокія Юхно у своєму виступі на захист керівника школи сказала, що вона вдячна йому за те, що він не дав померти з голоду її дітям, батько яких, Іван Олександрович Юхно, відбував на той час термін ув'язнення. А тепер її чоловік добре себе поводить, працює. Жінка подякувала партії за перевиховання чоловіка й за порятунок дітей. Особисто – Михайлу Панасовичу, як директору школи та парторгу. Після цього виступу Михайла Довгала помилували» (12.02.1998).

Миленко Василь Степанович (1948 р. н.), розповідає: «Сім'я Матвієнків жила в Дейманівці. Іван Романович займався рибальством, знався на травах. У полі мали гектар землі, тримали невеличке господарство. Мали двох дітей – Олександру та Олексія.

27 грудня 1929 р. Сталін оголосив про початок ліквідації куркульства як класу. Настала пора колективізації. Людей насильно заганяли в сільбуд і заставляли писати заяви в колгосп. Хто не писав, тримали цілу добу, потім знову застосовувалась насильницька агітація.

Забрали землю, реманент, і сім'я Матвієнків залишилася безземельною. Якісь були збереження, то Іван Матвієнко їздив у харківський “торгсин”, здавав коштовності й отримував продукти харчування. З третьої поїздки не повернувся, бо біля місточка між селами Високе й Заріччя був убитий і пограбований.

А голод уже поширювався селами району. Марія Матвієнко сама поїхала за продуктами в “торгсин”, захворіла на тиф і три місяці пролежала в харківській лікарні. Діти залишилися самі, пухли без їжі. Малий восьмирічний Олексій ходив у Пирятин, щось поживне

знаходив на ринку, випрошував. Сестра Олександра померла, тому він боявся йти додому після її жакливої, голодної смерті. Аж під осінь повернувся додому, коли мама приїхала. Вулиця заросла бур'янами, обезлюдніла, бо багато селян померло. Перезимували в бідних сусідів – злидні до злиднів горнутья.

Весною 1934 р. мати з сином виїхали на Донбас. Олексій Матвієнко навчався в школі ФЗН. Почалась війна. Хлопець пішов у військомат і попросився, щоб його взяли в розвідники. Три тижні був уже в армії в 109-ій стрілецькій вірменській дивізії. Їх ще й не переодягли у військове, як одного дня, на перекурі, коли мова зайшла за голодовку, хлопець розповів про велике горе від голоду в Дейманівці. Через дві години, о 13.00, надзвичайний відділ заарештував його по чиемусь доносу. Чотири дні допитували, і засудила «двійка» до десяти років позбавлення волі в таборах суворого режиму з конфіскацією майна й обмеженням у правах людини на 5 років. Доправили в тайгу, в “Унжлаг”, табір на річці Унж. Працювали на лісоповалі, на будівництві залізничних доріг по 12–14 годин без вихідних. Годували баландою. Світ був немилий, це був жах. Багато в'язнів помирало. Трупи везли в траншею.

Перед цим кати молотом били мертвих по голові, щоб хтось живий не втік, якщо заховався між ними. Після війни по амністії випустили крадіїв, бандитів, а політичні “вороги народу” несли свою гірку чашу страждань до кінця строку. 2 листопада 1952 р. звільнили О.І. Матвієнка з табору й зняли судимість, бо був безневинний. Приїхав у Пирятин. Страх перед усім виробила влада тоталітарної системи. Шляхом фізичного та ідеологічного терору добивалась у людей слухняності й покори» (07.05.2006).

Отже, щоб дух свободи в нас і надалі не викоринився, щоб не допустити тоталітаризму в державі, слід пам'ятати трагічні сторінки історії українського народу. Народна пам'ять розвиває розуміння того, що в демократичній державі людина є найвищою цінністю. А демократія починається з обов'язку й відповідальності кожного.

Список використаних джерел

1. Ковалівська Л. Не згасни, Свічко пам'яті / Л. Ковалівська. – К. : Просвіта, 2013. – 258 с.
2. Розбудова української державності в XI-XIII столітті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/>
3. Яворницький Д. Історія запорізьких козаків / Д. Яворницький. – Львів: Світ, 1991. – Т.2. – с 154, 157, 172, 177, 186, 194.